

Lauren iu NISTORESCU
(Centrul de Studii Daco
Romanistice *Lucus*, Timi oara)

Alianțe și parteneriate romano-barbare în spațiul daco-moesic din secolele III- VI: Conexiunile lui Flavius Aetius

Abstract: (Roman-Barbarian Alliances and Partnerships in the Dacian-Moesic Area throughout the third and sixth centuries A.D.) The relationships between the Roman Empire and Barbaricum had almost always, but especially after the Military Anarchy, a third, and important political piece: frontier societies and the elites generated by these. Between the IIIrd and VIth centuries, frontier societies no longer limited themselves to passively witness the alliances and confrontations between the Imperial centre and the barbarians, but demonstrated huge potential for political initiative, generating an elite that played a decisive role in historical evolution. Several distinct figures belonging to the Daco-Roman frontier society, from the Lower Danube area, were drawn into an immense tide of partnerships with the Barbarian elites.

Keywords: Barbarians, partnership, military anarchy, Late Roman Empire

Rezumat: (Alianțe și parteneriate romano-barbare în spațiul daco-moesic din secolele III-VI¹) Relațiile dintre Imperiul Roman și Barbaricum au avut întotdeauna, dar mai ales după epoca anarhiei militare, și un alt treilea actor politic de anvergură: societățile de frontieră, respectiv, elitele generate de acestea. În secolele III-VI, societățile de frontieră nu s-au limitat să asiste pasiv la episoadele de confruntare și alianțe dintre centrul imperial și barbari, ci au demonstrat un uriaș potențial de inițiativă politică, generând elite care au avut adesea un rol decisiv în evoluția istorică. Numeroase personalități din societatea de frontieră de la Dunărea de Jos, eminentamente daco-romanică, s-au înscris într-un larg curent al parteneriatelor cu elitele din Barbaricum.

Cuvinte-cheie: barbari, parteneriat, anarhie militară, Imperiul Roman târziu

Îi s-a spus, încă din posteritatea imediată², într-o formulă care a fost reluată cu entuziasm de istoriografia modernă, ultimul dintre romani/*ultimus Romanorum*. Ce acoperire a avut însă această formulă în evenimentele și procesele pe care le-a cunoscut lumea Imperiului Târziu, dar mai cu seamă în propriile fapte, alegeri și condiționalități, este însă dificil de evaluat acum, după 16 secole. Flavius Aetius, cu privire la care este vorba, a fost, incontestabil, exponentul romanității – dar al unei anumite romanități, constrânsă să se redefinească sub numeroase aspecte într-o conjunctură istorică relativ la care termenul de criză poate trece mai degrabă drept un eufemism³. Reprezentant al unui adevărat mânt politic

¹ Studiu cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cod contract POSDRU/159/1.5/S/140863 – Cercetări competitive pe plan european în domeniul științelor umane și socio-economice, Rețeaua de cercetare multiregională (CCPE).

² În cazul nostru, formula a fost lansată de Procopius din Cesarea. Să amintim însă, pentru a păstra justa măsură între evaluări și realitate, că sintagma *ultimus Romanorum* a fost frecvent utilizată de cronicarii latini, în relație cu numeroase alte personalități proeminente ale epocii, printre care s-au numărat împărații Valens și Iustinian I, generalii Stilicho și Belizarie, filozoful Boethius ori suveranul pontif Grigore cel Mare.

³ În prima jumătate a secolului V, Imperiul Roman se confruntă, cu precizie în privițurile sale europene, cu un cumul de crize având intensități diferite, dar mai ales naturi diferite. Aceasta este perioada în care Barbaricum-ul se coalescează într-o

suprastatală față de care a avut o loialitate oscilantă, dar pe care l-a ap rat în cel mai tulbure moment al existenței sale⁴, doar pentru a fi suprimat într-un joc politic de care nu era str în, Aetius aparține și prin origine, și prin educație, și prin carieră, unei romanități pe care Imperiul însuși o abandona gradual, pe măsură ce noul centru politic își redescoperea antecedentele elenistice⁵ și își exersa noua condiție de cvasiteocrație⁶. Dacă adugăm și observația că romanitatea căreia îi aparține Aetius era una periferică, incipientă și structural incomplet⁷, iar interconexiunile acesteia cu un Barbaricum aflat, la rândul său, într-o accelerat și violentă metamorfoză, au ajuns să aibă cel puțin aceeași intensitate ca și legăturile cu corpul Imperiului, vom motiva, poate, mai bine de ce nu atribuim formulei *ultimus Romanorum* decât un sens conjunctural.

Lignaje de putere ale aristocrației durostorense: rudenia

Interesul nostru pentru personalitatea lui Flavius Aetius este, desigur, multidimensional, proporțional cu complexitatea status-rolului pe care acesta l-a exercitat în epocă și cu semnificațiile care au fost atribuite partiturii sale în contemporaneitate și în posteritatea imediată – însă, pentru demersul de față, nu individualitatea sa ne preocupă, ci dinamica participării sale în cele trei mecanisme privilegiate ale formării de solidarități comunitare: rudenia⁸, vecinătatea⁹ și colegialitatea¹⁰. Aetius este, din această perspectivă, un nod de rețea societală – unul cu o mare putere de polarizare, relevant prin apartenența sa la o elită emergentă (sau poate re-emergentă¹¹) și generatoare de identitate macrocomunitară, însă doar unul dintr-o galerie mai cuprinzătoare, pe care, atât cât sursele documentare ne

forță de putere egală, ce-i drept efemeră, în care politica etatistă de creștinare se confruntă cu primele reacții sistematice din cadrul și din afara Bisericii, iar destrucțurarea accelerată a modelului social sclavagist generează noi cezuri în corpul demografic. Tot acum – ca și ne limităm doar la aceste exemple – se resimt efectele transformării Imperiului dintr-o arhitectură de entități politice structurate ierarhic în jurul Romei într-un supratat de consistență instituțională superioară (derivat din reorganizarea administrativă aureliano-diolețiană), precum și consecințele organizării unui nou centru politic, abandonarea vechii Rome deschizând procesul decuplării treptate a Occidentului de Orient.

⁴ Războiul huno-roman din anul 451, devenit rapid un veritabil "război european" prin agregarea în conflict a practic tuturor formațiilor etno-politice dintre Atlantic și Don, cu excepția periferiei scandinave.

⁵ Strămutarea capitalei imperiale în mijlocul unei regiuni dominate demografic și cultural de elenofoni și care avea experiența unei lungi serii de organizări suprastatale anterioare cuceririi romane, fiind totodată principalul suport de masă al procesului de creștinare, va crea premisele regresivității Imperiului.

⁶ În sensul propriu al termenului, Imperiul Roman de Răsărit nu a fost nici atunci și nici nu va deveni vreodată în întreaga sa istorie o teocrație, puterea laică rămânând întotdeauna precumpănitoare. Ponderele instituțiilor ecleziastice în formarea manifestărilor social-politice, dar mai ales locul pe care problematica religioasă l-a dobândit în societate crează însă o astfel de aparență, motiv pentru care preferăm utilizarea nuanței "cvasiteocrație".

⁷ Constituirea corpului macro-etnic al romanității orientale (iar înăuntrul acestuia, al sintezelor etno-culturale daco-romane și traco-romane) este încă, în secolele III-VI, un proces în plină desfășurare.

⁸ Avem în vedere sensul extins al rudeniei, care include atât relațiile naturale (filiație, fraternitate ș.a.), cât și pe cele de simulare (adopție, înrudiri spirituale etc.), și care constituie comunități solidare și structurate în jurul familiei extinse.

⁹ Ne referim și aici la sensul extins al termenului. Semnalăm faptul că, la scara comunităților restrânse (de tip tribal sau rural), vecinătatea și rudenia sunt greu departajabile.

¹⁰ Îndeobște ignorată ca mecanism generator de solidaritate comunitară /socială, colegialitatea se manifestă distinct de rudenia sau vecinătatea din Antichitatea profundă, arhaică, sub forma confrărilor și, mai apoi, a profesiunilor privilegiate (sacerdoți, militari, orfevri, navigatori, negustori ș.a.), care reclamă criterii de selecție meritocratice ce nu pot fi satisfăcute de rudenie și vecinătate și care impun un grad ridicat de interactivitate a colegilor, inclusiv la mari distanțe.

¹¹ Avem în vedere ipoteza de lucru, asupra căreia vom reveni mai jos, că familia lui Aetius are o descendență autohtonă neromană (getică, mai exact), dar supusă romanizării pe o durată multigenerațională.

permi s recuper m, o vom ilustra și prin alte personalități nodale, implicate în aceleași mecanisme de solidarizare.

Cea dintâi observație pe care trebuie s-o formul m este c Aetius nu apare ca o personalitate izolat , ca un accident socio-dinamic, ci ca un exponent natural al unei elite regionale puternic individualizate, cu un background istorico-structural solid i care se bucur de conexiuni nemijlocite la vârful puterii imperiale, poziționându-se în raport cu aceasta ca un rezervor de cadre, dar i ca un grup capabil s - i negocieze loialitatea. Flavius Aetius este, în primul rând, exponentul legitim al unui clan aristocratic cu baza de putere în arealul Durostorumului, centru urban în care se na te, cel mai probabil, în anul 390¹². Legitimitatea deriv din faptul c acesta moștenește poziția de la tatăl său, generalul Flavius Gaudentius, probabil cel dintâi care a conferit acestei familii extinse capacitatea de a - i proiecta influența la scara supracomunitară a Imperiului.

Ascensiunea lui Gaudentius în cariera militar (implicit i politico-administrativ) pân la rangul de *magister militum* poate fi explicat parțial prin conjuncturile create de evenimențialitatea istorică: ofițerul din Durostorum se afla în anturajul împăratului Theodosius I de Constantinopol, sub comanda c ruia a acționat împotriva uzurpatorului Eugenius¹³, pentru ca, sub noul împ rat Honorius, s fie promovat la rangul de *magister equitum*, în 399 s exercite demnitatea de *comes Africae*, iar prin anul 420 s devin *magister militum* al Imperiului de Apus și principalul susținător al uzurpatorului Ioannes¹⁴, pân la moartea sa în timpul unei rebeliuni militare din Gallia, din 425¹⁵. F r îndoial , îns , această ascensiune nu poate fi explicat numai prin conjunctura evenimențială, ci presupune i accesul celui în cauz la resurse (în sensul larg) semnificative, aici fiind de luat în calcul, în primul rând, conexiunile pe care casa lui Gaudentius și Aetius le aveau cu aristocrația format în centrele urbane de la Dun rea de Jos. Un detaliu din biografia lui Gaudentius – faptul c , în perioada când exercita demnitatea de *comes Africae* la Cartagina, a ordonat distrugerea unui templu p gân din această metropol ¹⁶ – ne d de înțeles că aceste conexiuni aveau și dimensiunea conlucrării cu una sau alta dintre facțiunile din Biserica Creștină a epocii¹⁷. Un alt detaliu ne ofer o sugestie suplimentar : probabilitatea ca familia lui Gaudentius s fie nu doar una dintre grup rile aristocrației provinciale din Scitia Minor, ci chiar una având r d cini getice, dar, evident, romanizat de mai multe generații. Ipoteza se bazeaz pe desemnarea tat lui lui Aetius atât ca originar din Scitia Minor¹⁸, cât i ca provenind din ”neamul preaviteaz al Moesilor”¹⁹, ceea ce poate fi explicat satisf c tor ca

¹² Atanasov 2014, p. 7.

¹³ Flavius Eugenius, inițial *magister scrinii* sub Valentinian al II-lea (Zosimus 4, 54, 1).

¹⁴ Ioannes, inițial *primicerius notarius* sub Honorius (Wijnendaele 2015, pg. 60-61).

¹⁵ Martindale 1980, p. 493-494.

¹⁶ Augustin, *De Civitates Dei*, 18.54, cf. Martindale 1980, p. 494.

¹⁷ Aceasta este epoca în care Biserica se confrunt cu primele sale facțiuni, generate de ereziile ariană și nestoriană, iar Durostorum este un pol în care (spre deosebire de alte centre de la Dun rea de Jos, cele din Scitia Minor mai ales, care opteaz ferm pentru ortodoxie) s-au desf urat lupte politice importante pentru înl turarea arienilor – un asemenea caz petrecându-se în 381 (an în care Gaudentius se afla înc acas), când episcopul Auxentius, fost discipol al lui Ulfilas, va fi înl turat în favoarea unui ierarh ortodox. (Popescu 2010, pg. 628-630). Amintim i c epoca în care s-a format Gaudentius este cea în care episcopul Bretanion de Tomis îl înfrunt , chiar în Scitia Minor, pe împ ratul Valens (Popescu 2010, p. 597).

¹⁸ Gregorius de Tours, *Historia Francorum* II, 8: *Scythiae provinciae primoris loci*.

¹⁹ Iordanes 1986, pg. 53 (Iordanes 34): *fortissimrum Moesium stirpe progenitus*.

f când trimitere la cele două provincii romane de la Dunărea de Jos²⁰, dar constituie și premisa unei asocieri cu substratul getic²¹ al acestor teritorii sau cu metisajul geto-gotic²².

Pe lângă moștenirea de status-rol pe care o primește pe linie paternă, Aetius este, întâi prin natura sa, iar apoi prin condițiile contractate, rezultatul și, respectiv, pivotul unor alianțe matrimoniale menite să consolideze poziția pe care clanul aristocratic de la Durostorum o dobândise la vârful ierarhiei imperiale. În contextul promovării sale ca și comandant al cavaleriei imperiale de către împăratul Honorius, Flavius Gaudentius s-a asociat cu o reprezentant foarte înstărit al aristocrației romane din Italia²³, aranjament care explică, cel puțin parțial, mijloacele prin care clanul de la Durostorum a ajuns să dispună de resurse atât de însemnate încât, în momente-cheie, să poată recruta armate de mercenari de la goții și hunii²⁴ (fără îndoială, și de la dacii și romanii de pe ambele maluri ale fluviului), și care, în plus, ne ajută să ne formăm o idee mai clară despre modul în care au fost deschise unele canale de comunicare privilegiat cu Roma, Cartagina și Massilia/Marsilia, atât de utilizate în secolele V-VI de elitele politico-eceziastice de la gurile Dunării²⁵. Circa două decenii mai târziu, puțin înaintea anului 420, când Aetius atinge vârsta majoratului, Gaudentius decide să-și căsătorească fiul cu fiica generalului roman Carpilio²⁶, fost șef al grăzii imperiale²⁷. Aici nu avem de-a face cu încheierea unei noi alianțe matrimoniale, ci cu consolidarea unui parteneriat politic preconstituit: generalul Carpilio este, la rândul său, ginerele liderului politico-miliar *de facto* din provinciile Dunării

²⁰ În urma reformelor teritorial-administrative inițiate de Aurelian și finalizate de Diocetian, vechea provincie Moesia Inferior a fost reorganizată în Moesia Secunda și Scitia Minor, Durostorum fiind arondat celei dintâi, iar Tomis devenit reședința administrativă a celei de-a doua. Prezența rezidențială a unui exponent al elitelor provinciale din Scitia Minor în Durostorum (vezi Martindale 1980, p. 494) este cu atât mai firească cu cât această cetate se află practic la limita administrativă dintre cele două provincii dioclețiene.

²¹ Populația getică a constituit baza etno-demografică a Moesiei Inferior și Scitiei Minor, romanizarea acesteia (inițiată încă din ultimele decenii ale erei precreștine, prin mecanisme mult mai puțin coercitive decât în cazul Daciei de Sarmizegetusa, bun orăz) contribuind la ascensiunea timpurie a unor clanuri autohtone în ierarhia imperială regională și chiar supraregională. Acest context a contribuit semnificativ la desemnarea drept "getice" a realităților de la Dunărea de Jos atât în epoca Imperiului Târziu (când s-a manifestat, ca ideologie de integrare etno-culturală, așa-numita "confuzie iordaniană" dintre geți și goți/vizigoți), cât și în epocile ulterioare, până în debutul Evului Mediu: a se vedea "armata getică" a lui Vitalian sau "otile getice" consemnate de Anna Comnena.

²² Originea scitică a lui Flavius Gaudentius l-a determinat pe Joseph Cummins (Cummins 2008, p. 110) să presupună că acesta ar fi avut o descendență gotică. Probabilitatea "pistei gotice" este însă mult restrânsă, datorită faptului că, înainte de toamna anului fatidic 376, a sosirii hunilor la gurile Dunării, goții nu s-au putut așeza la sudul Dunării, ci atât mai puțin, nu au putut avansa reprezentanți în elita regională decât, eventual și foarte limitativ, prin intermediul unor alianțe matrimoniale cu aristocrația provincială.

²³ Gregorius HF II, 8.

²⁴ Cea mai importantă astfel de operațiune a fost cea din 424-425, când fiul său Aetius a acționat la nordul Dunării, ca ambasador al uzurpatorului Ioannes (Gregorius HF II, 8, Philostorgius-Epitome XII, 14, unde se menționează că numărul auxiliarilor angajați s-a ridicat la 60.000). Pentru a înțelege și mai bine performanța unei astfel de recrutări la Dunărea de Jos, să precizăm că, în urma tratatului de federare semnat în 3 octombrie 382 de guvernatorul Saturninus, pentru împăratul Theodosius, cu gruparea vizigotă a lui Fritigern, în Scitia Minor și Moesia Secunda nu se plăteau taxe către fiscul imperial, nu exista control efectiv al administrației imperiale, iar locuitorii nu puteau fi recrutați în forțele armate (Stanev 2014, pg. 67, Curran 2008, p. 102).

²⁵ Evocăm în acest sens sosirea lui Ioan Cassian la Massilia în 410 (Popescu 2010, p. 605), instalarea lui Dionisie Exiguul la Roma în 496 (Zugravu 2008, p. 515, Popescu 2010, p. 582-583, 613 și urm.), dar mai ales periplurile Călugărilor Sciți la Roma și Cartagina din perioada și imediată succesiunii a insurecției lui Vitalian (Zugravu 2008, p. 551 și urm.).

²⁶ Gregorius HF II, 8.

²⁷ Titulatura latină: *comes domesticorum*.

de Jos, principele vizigot Fritigern²⁸. Consolidarea alianței²⁹ se petrece cu câțiva ani înainte ca decesul împăratului Honorius să creeze fereastra de oportunitate a uzurpării tronului de la Roma-Ravenna³⁰ de către Ioannes³¹, unul dintre șefii administrației teritoriale imperiale³² (uzurpare în cadrul creșterea Flavius Gaudentius a devenit un supporter-cheie³³), ceea ce ne indică faptul că strategiile și motivațiile acestui parteneriat nu erau conjuncturale, ci exprimau interese semnificativ mai bine cristalizate³⁴. Ulterior, după moartea tatălui său, Aetius va continua politica alianțelor matrimoniale, foarte probabil pentru a răspunde noilor conjuncturi politico-strategice³⁵, căsătorindu-se (cândva după 432, în contextul adjudecării statutului de regent al minorului Valentinian, printr-o altă alianță cu împărăteasa-mamă Gallia Placida) cu Pelagia³⁶, văduva generalului concurent Bonifatius și lansându-se în proiectul fatidic³⁷ al căsătoriei fiului rezultat din această căsătorie, Gaudentius, cu fiica împăratului Valentinian al III-lea.

Lignaj de putere ale aristocrației durostorene: vecinătatea

Trecerea în revistă, atât cât ne permit izvoarele necontestabile, a relațiilor primare de rudenie ale generalului Flavius Aetius (și, într-un sens mai larg, ale clanului aristocratic Gaudentius-Aetius de la Durostorum) este de natură să certifice faptul că elitele de la Dunărea de Jos dobândiseră, cel puțin în contextul reorganizării administrativ-teritoriale a Imperiului din epoca dinastiei constantiniene³⁸, dacă nu chiar din generațiile anterioare³⁹,

²⁸ Atanasov 2014, p. 15 și urm.

²⁹ Din această căsătorie va rezulta un fiu ce poartă numele bunicului său matern, Carpilio, care va fi folosit de Aetius ca garanție a alianței sale cu hunii (Priscus fr. 8, cf. Martindale 1098, p. 262).

³⁰ Uzurparea lui Ioannes a avut, de altfel, rolul inițiator al strămutării capitalei Imperiului de Apus de la Roma (decăzută, după apariția Constantinopolului, la rang de metropolă imperială secundară, cu un Senat care nu mai avea decât competențe administrative locale) la Ravenna, mai bine poziționată sub aspect militar-comunicațional.

³¹ La moartea împăratului Honorius, din noiembrie 423, Ioannes se proclamă împărat de Apus la sugestia și cu sprijinul guvernatorului imperial/patriciuului Flavius Castinus (Procopius, *De Bellis* III, 3,6). Ioannes nu va fi recunoscut de casa imperială de la Constantinopol, fiind în final turat prin luptă în mai 425, înainte ca armata recrutată de Aetius în sprijinul său să ajungă pe câmpul de luptă.

³² Titulatura latină: *primicerius notariorum*.

³³ Sprijinul pe care Flavius Gaudentius l-a acordat uzurpatorului (în numele creșterea va încerca să-și impună controlul în Gallia, unde va fi ucis de oponenții din Arelate/Arles) a primit aparența legitimității prin colaborarea cu patriciul Flavius Castinus, exprimând însă, indubitabil, un partizanat politic.

³⁴ Tratatul încheiat de autoritatea imperială din Constantinopol cu hunii (precum cel din 435, prin care împăratul Theodosius al II-lea se obligă, printre altele, să plătească în folosul hunilor unele privilegii comerciale ale orașelor din regiunea Dunării - Stanciu 2010, p. 825), sincronismul dintre repetata desemnare a lui Aetius drept cancelar imperial la Ravenna și schimbarea centrului puterii al grupului hunilor lui Rua în Pannonia (Atanasov 2014, p. 15, Stanciu 2010, p. 825), dar mai ales revendicarea din anul 447 a lui Atilla de a-și extinde autoritatea imperială asupra provinciilor Dacia Ripensis, Moesia Secunda și Scythia Minor (Stanciu 2010, p. 826, Lee 2008, p. 41) pot contribui la identificarea mai clară a acestor interese.

³⁵ Reținem și ipoteza că Flavius Aetius ar fi avut și o fiică, pe care ar fi căsătorit-o cu regele gepid Trapstila de Sirmium (Martindale 1980, p. 21).

³⁶ Martindale 1980, pg. 21. Din această căsătorie va rezulta un alt fiu al lui Aetius, numit Gaudentius după bunicul patern (Martindale 1980, p. 494), prin care învingătorul lui Atilla va încerca, nenorocos, să se asocieze cu familia imperială de la Constantinopol.

³⁷ Fatidic pentru că, instigat de patriciul Petronius Maximus (principalul opozant de la curtea imperială al învingătorului lui Atilla), Valentinian al III-lea îl va ucide personal pe Aetius, suportând apoi războiul zburător și zburătorul personal ale lui Flavius Aetius, care-l vor suprima pe împărat (Martindale 1980, pg. 28, Heather 2008, p. 18).

³⁸ Luăm în considerare acest orizont cronologic, bazându-ne pe faptul că schimbarea capitalei imperiale la Constantinopol, deci în proximitatea Dunării de Jos, precum și implicarea masivă a societății din acest areal în

capacitatea de a se conecta direct la puterea imperială – adică la procesul decizional de vârf al aezării mântului suprastatal. Dar aceasta n-a constituit singura scenă de manifestare a capacității de influență a aristocrației urbane de la Durostorum, ai cărei exponenți erau membrii familiei extinse a lui Aetius. Este cazul să amintim că această cetate de la primul cot dobrogean al Dunării, care a dovedit o continuitate de locuire practic neîntreruptă din epoca preclasică a Daciei preromane și până în zilele noastre, devenise, în Antichitatea târzie, cel de-al doilea mare centru urban al provinciei diocletiene Moesia Secunda, după reședința provincială Marcianopolis⁴⁰, concentrând, pe lângă instituțiile de autoadministrare, un important episcopat⁴¹, o garnizoană militară de rang mediu⁴² și un oficiu imperial (a cărui existență este atestată indirect⁴³) pentru gestionarea relațiilor cu Gothia. Poziția privilegiată a Durostorumului față de principalele drumuri comerciale din provinciile dunărene, față de coridorul comercial fluvial și, deloc în ultimul rând, față de formațiunile protostatale clientelare de pe malul stâng⁴⁴ au contribuit la formarea unei clase economice locale, care a îmbinat avantajele economice cu cele administrative, militare și ecleziastice într-o elită urbană care se va dovedi foarte activă, implicit și foarte vizibilă, pe toată durata primului mileniu.

Pentru a înțelege raporturile de vecinătate ale elitei durostorene în termenii specifici contextului⁴⁵, sunt necesare câteva precizări privind realitățile social-politice din regiunea situată între cotul Dunării și Curbura Carpaților⁴⁶, desemnată de izvoarele Antichității târzii, cu suficientă consecvență, sub eticheta Gothia. Intens locuit⁴⁷, această regiune era

procesul de transformare a cretinismului într-o ideologie de stat, au constituit factori puternic favorizanți ai fenomenelor de mobilitate ascensională social-politică detectabile în teritoriile daco-geto-romane

³⁹ Implicarea unor personalități exponențiale ale elitelor daco-romane în jocul politic la vârf din anii de sfârșit ai regimului de anarhie militară – așa cum este cazul generalului Aureolus – sugerează că acest proces s-a cristalizat mai de timpuriu.

⁴⁰ Ammianus 1982, 27, 12. Orașul fortificat de la Dunăre a primit statutul de municipiu sub împăratul Marcus Aurelius.

⁴¹ Cel mai vechi episcop cunoscut la Durostorum este Auxentius, discipolul lui Ulfila Gotul, care a fost înălțat de autoritatea imperială din scaunul episcopal, sub acuzația de arianism, în anul 381 (Popescu 2010, p. 628-630). Numărul foarte mare al martirilor și prestigiul unora dintre cei canonizați (Dasius anterior anului 303, Iulius Veteranul, Marcian și Nicandru în 304, Quintilian și Dadas în 307, Aemilianus în 362 ș.a.) constituie argumente pentru funcționarea, aici, a unei episcopii încă din secolul anterior oficializării cretinismului.

⁴² Tabula Peutingeriana consemnează la Durostorum sediul legiunii XI Claudia, iar Notitia Dignitatum menționează, tot aici, în plus, o *Milites Quarti Constantini Dorostoro*. Sub împăratul Dioclețian (care a vizitat orașul în anii 294 și 304), Durostorum este refortificat la o scară extinsă (Atanasov 2014-a, p. 493 și urm.)

⁴³ Printre elementele care contribuie la atestarea indirectă a acestui oficiu se numără și cele care implică stagiile de ostatic la vizigoți, și apoi la huni, efectuate de Aetius, dar și refugierea la Durostorum a episcopului Ulfila Gotul. Un argument suplimentar în acest sens îl constituie și definirea Durostorumului drept *polis episimos* (oraș-sediu de instituții oficiale), de către Theodoret din Cyrus, chiar în epoca lui Aetius.

⁴⁴ Poziția privilegiată a Durostorumului față de regatul clientelar al Gothiei fusese valorificată și de către împăratul Valens, care și-a stabilit aici cartierul general în timpul primei campanii anti-gotice, din anul 367. Relevant, sub acest aspect, este și edificarea unei mari basilici creștine în anul 382 (dată certificată prin prezența în fundație a unei monede emise de împăratul Valentinian I), deci imediat după cea de-a doua campanie anti-gotică, foarte probabil, în relație cauzală cu aceasta.

⁴⁵ Este, poate, necesar să precizăm că avem în vedere, ca specificitate de termeni, raporturile de vecinătate ale unei elite (din zona Durostorum) cu o altă elită, cea de pe malul stâng al Dunării.

⁴⁶ Indicația geografică "malul stâng al Dunării", în raport cu Durostorum, are valoare orientativă, dar nu acoperă corect realitatea epocii: regiunea din imediata vecinătate a fluviului, de pe malul nordic, se afla sub administrarea nemijlocită a autorităților imperiale, care dețineau în stânga fluviului însemnate capete de pod, controlul nominal roman întinzându-se, cel mai probabil, până la limesul de epocă târzie Brazda lui Novac (de nord).

⁴⁷ Ștepa Brganului nu face parte din acest areal, ea situându-se la sud de Brazda lui Novac, deci sub controlul nominal roman.

organizat politic, începând cu perioada de reflux a anarhiei militare (ultima treime a secolului III) și până la sosirea hunilor, într-o formațiune politică cu un puternic profil protostatal⁴⁸: a a-numitul "regat (vizi)gotic"⁴⁹. Generalul Gaudentius este riguros contemporan cu ultima generație nord-dunăreană a elitei vizigote, iar interacțiunile aristocrației *durostorensis* (și, în general, a elitelor provinciale din *Moesia Secunda* și *Scythia Minor*) cu clanurile dominante din Gothia ultimelor decenii pre-hunice sunt foarte intense. Să trecem în revist câteva dintre cele mai relevante momente ale acestor interacțiuni: în toamna anului 365, generalul Procopius se proclamă împărat și primește un sprijin militar de 30.000 de luptători din Gothia⁵⁰; în anul 369, regele vizigot Athanaric redobândește pacea de la împăratul Valens, tratatul (dezavantajos pentru goți) stipulând păstrarea a două puncte deschise comerțului⁵¹; realiniați la politica imperială a lui Valens, goții aplică în teritoriile controlate de ei orientarea religioasă susținută de acesta (arianismul), context în care, în anul 372, principi *Rothesteos* și *Atharid*, precum și demnitarul militar *Wingurich*, subordonat celor doi, îl execută pe *Sava Gotul*, adversar ideologic al curentului imperial⁵². Rapiditatea cu care goții refugiați în toamna anului 376 în Imperiul Roman, după eșecul rezistenței în fața invaziei hunilor, s-au putut organiza într-o armată care a înfrânt succesiv și categoric mai multe forțe imperiale de intervenție⁵³, preluând astfel controlul *de facto* al provinciilor *Scythia Minor* și *Moesia Secunda*, este la rândul său expresia unei interacțiuni intense și de durată dintre elitele de pe ambele maluri ale Dunării.

⁴⁸ Utilizăm acest termen în sensul său cel mai strict: Gothia secolelor III-VI are o conducere politică centralizată, un teritoriu delimitat (inclusiv pe teren, la sud prin *Brazda lui Novac* și gurile Dunării, iar la nord, prin limesul *Tighinei*), o administrație teritorială (unele nume de demnitari cu atribuții în teritoriu parvenindu-ne prin acte hagiografice precum *Pătimirile Sfântului Sava Gotul*), o organizare ecleziastică de rang episcopal (Gothia fiind, de altfel, reprezentată la primele sinoade ecumenice), dar mai ales o recunoaștere ca interlocutor (uneori client, alteori inamic) din partea autorităților imperiale de la Constantinopol, prin tratate de drept interstatal.

⁴⁹ Elita politico-militară a acestui "regat" (termenul comportă discuții, fie și numai pentru că șefii politici ai formațiunii, cei mai notorii dintre ei, *Athanaric* și *Fritigern*, fiind desemnați drept *judex* sau *princeps*) este preponderent (vizi)gotică, însă implicarea elitelor autohtone, geto-romane, transpare la analiză atentă a izvoarelor - și ne vom limita să invocăm aici cazul regelui *Geberich*, care-și reclamează un bunic de origine romană, *Ovidius*, precum și un străbunic de origine getică, *Nidada* (*Iordanes* 1986, p. 41-42/*Iordanes* 22). Elita religioasă a regatului este general-romană, cu o accentuată componentă capadociană, cazuri relevante fiind episcopii *Teophilus* și *Ulphilas*, dar și martirul (posibil episcop) *Sava Gotul*. Baza demografică a regatului este însă geto-romană, această populație rămânând pe loc după refugierea adstratului gotic la sudul Dunării sau în Caucazul devenind subiect al exercițiilor autorității hunice.

⁵⁰ *Rădulescu* 2010, p. 506, *Curran* 2008, p. 91 și urm. Ajutorul militar dat de goți (în calitatea lor de foederati ai Imperiului) uzurpatorului *Procopius* va motiva represaliile împăratului legitim *Valens* din anii următorii.

⁵¹ *Curran* 2008, p. 94-95

⁵² *Heather* 2008, p. 494, *Popescu* 2010-b, p. 596-597. Interesul special pe care îl manifestă guvernatorul *Iunius Soranus* de la *Tomis* față de biserica gotică și, în particular, față de martiriul lui *Sava*, se clarifică prin faptul că provincia *Scythia Minor* este un bastion al creștinismului anti-arian (catolico-ortodox), fapt dovedit de înfruntarea împăratului *Valens* de către episcopul *Bretanion*, din anul 369.

⁵³ La sfârșitul anului 376, forțele principilor goți *Fritigern* și *Alaviv* înfrâng la *Marcianopolis* corpul imperial condus de *Lupicinus*. Confruntările armate se prelungesc până în vara anului 378, când refugiații goți îl înfrâng la *Adrianopol* chiar pe împăratul *Valens*, care cade în luptă (*Curran* 2008, p. 98-100, *Stanciu* 2010, p. 821). Rezolvarea problemelor logistice presupune de operațiunile militare, hrănirea refugiaților și, totodată, menținerea vieții economico-sociale din zonele de la nord de *Haemus* (fapt dovedit de instituirea, prin decret imperial, chiar în acești ani, a unor noi impozite specifice *Moesiei Secunde* și *Scythiei Minor* - *Barnea* 2010-b, p. 540) implică familiarizarea îndeaproape cu realitățile vecinătății imediate, precum și cooperarea (voluntară sau forțată) a autorităților și instituțiilor provinciale - fenomen pe care le reflectă, de altfel, și alianța matrimonială stabilită de generalul roman *Carpilio* cu principesa *Fritigern*.

Această stare de fapt nu se modifică substanțial nici după ce elitele hunice le substituie pe cele vizigotice în gestionarea problemelor din formațiunea politică a Gothiei – care, *nota bene*, îi va presta încă multă vreme această etichetă în izvoarele epocii, semnalând percepția unor realități durabile în spatele bulversărilor din debutul a ceea ce se va numi ulterior ”epoca marilor migrații”. Elitele, încă tribale, ale clanurilor hunice aflate sub conducerea principelui Uldin preiau de la goți nu doar stăpânirea domeniilor teritoriale controlate anterior de aceștia, ci și problematica și complexitatea interacțiunii cu autohtonii de la nordul Dunării, cu societățile provinciale din Scitia Minor și Moesia Secunda și, distinct de acestea, cu centrul de autoritate imperială. În anul 381, o coaliție de huni și sciri, dar și de carpodaci, realizează primul atac notabil la sudul Dunării, fiind respins⁵⁴. Următoarea invazie sub sigla hunică, cea din iarna dintre anii 394 și 395⁵⁵, probează o rapidă familiarizare a noilor hegemoni de la gurile Dunării (implicit, prin intermediul elitelor autohtone colaboracioniste) cu rapidele schimbări din provinciile imperiale dunărene – întrucât valorifică vidul de autoritate imperială generat în Scitia Minor și Moesia Secunda (dar nu numai) de capitularea imperială în fața goților. Cinci ani mai târziu, patriarhul Ioan Hrisostom trimite, de la Constantinopol, misionari pentru evanghelizarea barbarilor de la Dunăre⁵⁶ – de semnalat fiind faptul că, în acest proces, un rol deosebit îl joacă episcopului Theotim I de Tomis, supranumit ulterior ”episcopul/prietenul hunilor”. Misiunea pare să fie strâns legată de episodul generalului Gainas⁵⁷, care ilustrează cât de complexe și fluide erau interacțiunile dintre elitele regiunilor de la Dunărea de Jos. Uldin va rămâne furnizor de mercenari pentru Imperiul Roman până în anul 408, când va schimba din nou tabăra, atacând provinciile de lângă fluviu, pentru a se retrage rapid când o mare parte a contingentelor care-l sprijiniseră (unele dintre acestea formate la sudul Dunării) îl părăsesc, probabil după ce obținuseră din partea casei imperiale satisfacerea propriilor revendicări⁵⁸. Implicarea casei Gaudentius, a elitelor de la Durostorum – și, în general, din Moesia Secunda și Scitia Minor⁵⁹ – în aceste intrigi și manevre politico-militare este o ipoteză mai sustenabilă decât pare la prima vedere, dacă luăm în calcul faptul că, în anul 425, Flavius Aetius are atâtă influență pe lângă noul conducător hun Rua, încât obține de la acesta o armată cu care

⁵⁴ Stanciu 2010, p. 824. Deși istoriografia modernă se încorporează să simplifice realitățile perioadei hunocratice (anii 376-454), considerându-i drept huni pe toți participanții la marea coaliție anti-romană a Barbaricum-ului european, izvoarele prezintă frecvent și cu abundență de detalii caracterul compozit sub aspect etnic al forței create sub sigla clanului Rua-Attila. Prezența dacilor (deopotrivă „liberi” și romanizați), a carpilor și, mai ales, a geților în această coaliție este semnificativă și constantă, manifestându-se și în secolul următor dispariției lui Attila – după cum o demonstrează, printre altele, consemnarea hunilor în armata insurgentă a lui Vitalian.

⁵⁵ Stanev 2014, p. 69

⁵⁶ Popescu 2010, p. 598

⁵⁷ Stanciu 2010, p. 824, Blockley 2008, p. 116-117. Conducător al unei forțe de foederați goți integrați armatei imperiale, Gainas intrase în Constantinopol și-i impusese împăratului Arcadius să-l desemneze cancelar. După lichidarea colaboratorilor săi, Gainas caută sprijin la Uldin, pe teritoriul Gothiei, dar liderul hun îl va ucide, dând astfel satisfacție cererilor imperiale.

⁵⁸ Stanciu 2010, p. 825, Blockley 2008, p. 128

⁵⁹ În pofida aparenței de instabilitate, aceste provincii au parte de o efervescentă viață culturală și religioasă (este epoca de formare a culturii străromânești Ioan Casian, dar și a implicării episcopului Theotim de Tomis în arbitrajul cazului Origenes), iar aristocrația regională pare să profite din plin, consolidându-și influența și poziția economică, de fapt că fiscul imperial nu mai poate acționa.

s -l susțină pe uzurpatorul Ioannes⁶⁰. Suportul militar pe care-l etează Aetius este un atu atât de important încât, deși insurecția pusă în mișcare în numele uzurpatorului Ioannes este înfrânt (de altfel, doar datorită faptului că contingentul primit de la Rua ajunge prea târziu pentru a se mai angaja în operațiuni militare⁶¹), el va fi instalat de împ ratul Vaentinian i de mama acestuia, Gallia Pacida, în funcția de cancelar imperial, devenind nu numai consilierul politic al tronului de la Ravenna, ci și garantul securității casei imperiale. Deloc surprinzător, Aetius își îndeplinește angajamentele asumate față de aliatul său de la gurile Dunării (gestul dovedind că parteneriatul dintre alianța Gaudentius-Carpilio și elita hunocratică nu era conjunctural, ci reflecta mecanisme ecenisme social-politice suficient de solide pentru a-i asigura funcționarea pentru mai multe decenii), acordându-i lui Rua – care devenise între timp, în virtutea relațiilor privilegiate cu potențaii Imperiului Roman, unicul conducător⁶² al confederației constituite sub siglă hunică în nord-vestul Mării Negre – dreptul de administrare a unei diviziuni a provinciei Pannonia⁶³.

Bibliografie:

Izvoare:

- Ammianus 1982. Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, Popescu, David (ed.), Ed. Științifică și Enciclopedică București.
- Iordanes 1986. Iordanes, *Getica*, G. Popa-Lisseanu (ed., trad.), Ed. Nagard-Centrul European de Studii Tracice, Roma.

Volume, sinteze:

- Martindale 1980. Martindale, J.R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. 2, Ed. Cambridge University Press, Cambridge.
- Cummins 2008. Cummins, Joseph, *The War Chronicles: From Chariots to Flintlocks*, Ed. Fair Winds Press, Beverly MA.

⁶⁰ Stanciu 2010, p. 825, Lee 2008, p. 40, Atanasov 2015, p. 15. Uzurparea lui Ioannes este instrumentată cu implicarea frontală a lui Gaudentius, tatăl lui Aetius, pe fondul războiului pe care împ ratul Theodosius al II-lea îl duse cu Imperiul Sasanid. Sincronizarea grupului uzurpatorilor cu manevrele hunilor (care atacaseră Imperiul Roman în 422, obținând un important tribut în aur) sugerează că colaborarea dintre cele două grupuri debutase cu mai mulți ani în urmă și avea motivații care-i asigurau funcționarea pe durate lungi.

⁶¹ Împ ratul Theodosius de la Constantinopol trimisese o armată de intervenție, care apucase să ocupe Roma și Ravenna, valorificându-și avantajul prin instalarea ca împ rat de Occident a minorului Valentinian al III-lea, sub tutela mamei sale Gallia Placida (Atanasov 2015, p. 15).

⁶² Procesul este favorizat de dispariția fraților lui Rua, principii Oktar și Mundiuk – acesta din urmă fiind nimeni altul decât tatăl lui Atilla.

⁶³ Stanciu 2010, p. 825. Prin această manevră politică, cancelarul Flavius Aetius reușește să atingă simultan două din mai multe obiective strategice aparent contradictorii: își aduce forța aliată mai aproape de capitala Ravenna, păstrându-l totuși la o distanță confortabilă, dă satisfacție curții imperiale de la Constantinopol, prin relativă îndepărtare a pericolului reprezentat de confederația lui Rua și – aceasta este, desigur, o prezumție, care are nevoie de o argumentație suplimentară – reduce presiunea resimțită din partea hegemonului hun de elitele provinciale din Moesia Secunda și Scitia Minor (cu care casa Gaudentius-Aetius continuă să fie interconectată), dar și de elitele autohtone (geto-romane) din Gothia nord-dunăreană. Subliniem totodată faptul că schimbarea centrului de putere hunocratică pe Dunrea Mijlocie menține un grad ridicat de interdependență între hegemonul hunic și populațiile daco-romane (geto-daco-romane).

- Protase-Suceveanu 2010. Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (ed.), *Istoria Românilor*, vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ediția a II-a, Ed. Enciclopedic , Bucure ti.
- Wijnendaele 2015. Wijnendaele, Jeroen, W.P., *The last of the Romans, Bonifatius, warlord and comes Africae*, Ed. Bloomsbury Academic, London/New York.
- Zugravu 2008. Zugravu, Nelu (ed.), *Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis/Izvoarele istoriei cre tinismului românesc*, Ed. Universit ii "Alexandru I. Cuza", Centrul de Studii Clasice și Cre tine, Ia i.

Articole:

- Atanasov 2014. Atanasov, Georgi, *The portrait of Flavius Aetius (390-454) from Durostorum (Silistra) inscribed on a consular diptych from Monza*, în "Studia Academica Sumenensia", Ed. University of Shumen Press, Shumen, p. 7-21.
- Atanasov 2014-a. Atanasov, Georgi, *Durostorum - Dorostol – Drastar – Silistra. The Danubian Fortress (4th - 19th c.)*, în "Corpus of Ancient and Medieval Settlements in Modern Bulgaria", vol. 2, "Thracian, Greek, Roman and Medieval Cities, Residences and Fortresses", Sofia, p. 493-587.
- Blockley 2008. Blockley, R.C., *The Dynasty of Theodosius*, în Cameron, Averil, Garnsey, Peter (ed.), "The Cambridge Ancient History", vol. XIII "The Late Empire A.D. 337-425", Ed. Cambridge University Press, Cambridge, p. 111-137.
- Curran 2008. Curran, John, *From Jovian to Theodosius*, în Cameron, Averil, Garnsey, Peter (ed.), "The Cambridge Ancient History", vol. XIII "The Late Empire A.D. 337-425", Ed. Cambridge University Press, Cambridge, p. 78-110.
- Heather 2008. Heather, Peter, *The western empire*, în Cameron, Averil, Ward-Perkins, Bryan, Whitby, Michael (ed.), "The Cambridge Ancient History", vol. XIV "Late Antiquity: Empire and Successors A.D. 425-600", Ed. Cambridge University Press, Cambridge, p. 1-32.
- Lee 2008. Lee, A.D., *The eastern empire: Theodosius to Anastasius*, în Cameron, Averil, Ward-Perkins, Bryan, Whitby, Michael (ed.), "The Cambridge Ancient History", vol. XIV "Late Antiquity: Empire and Successors A.D. 425-600", Ed. Cambridge University Press, Cambridge, p. 33-62.
- Popescu 2010. Popescu, Emilian, *Organizarea Bisericii în secolele IV-VI*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (ed.), "Istoria Românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ediția a II-a, Ed. Enciclopedic , Bucure ti, p. 561-631.
- R dulescu 2010. R dulescu, Adrian, *St pâניה romano-bizantin în Dobrogea*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (ed.), "Istoria Românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ediția a II-a, Ed. Enciclopedic , Bucure ti, p. 499-528.
- Stanciu 2010. Stanciu, Ioan, *Hunii*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (ed.), "Istoria Românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ediția a II-a, Ed. Enciclopedic , Bucure ti, p. 817-834.
- Stanev 2014. Stanev, Alexander, *Observations on the Barbarian presence in the province of Moesia Secunda in Late Antiquity*, în "Studia Academica Sumenensia", Ed. University of Shumen Press, Shumen, p. 65-86.

Webografie:

- Gregorius HF <http://www.thelatinlibrary.com/gregorytours/gregorytours2.shtml> , 20.09.2015
- Philostorgius-Epitome <http://www.tertullian.org/fathers/philostorgius.htm> , 15.09.2015
- Procopius <https://archive.org/stream/procopiuswitheng02procuoft#page/n5/mode/2up> , 15.09.2015